

MEHMED ALİ FETHÎ'NİN *TERCEME-İ NESÂYİH-I EFLÂTÛN-I İLÂHÎ* İSİMLİ ESERİ¹

Prof. Dr. Âdem CEYHAN

Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Araş. Gör. Tuğba AYDOĞAN

Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZ

Ünlü Yunan filozofu Eflâtun, sadece felsefe tarihinde değil, Türk edebiyat ve tasavvuf tarihinde de önemli yer tutan, umumiyetle akıl ve bilgeliğin meşhur temsilcileri arasında sayılan bir şahsiyettir. Bununla birlikte şair ve yazarlarımızın asırlar boyu meydana getirdikleri manzum yahut mensur eserlerde rastlanan Eflâtun hakkındaki tasavvur, anma ve bahisler, hep aynı manada olmayıp çeşitlilik gösterir. Bu çalışmada önce, adı geçen filozofun Türk âlim, şair ve yazarları tarafından nasıl telâkki edildiği ve anıldığı konusunda seçilen örnekler yoluyla bilgi verilmiş; giriş bölümünün ardından bazı özlü sözleri konusunda meydana getirilmiş kısa bir mensur tercüme tanıtılıp sunulmuştur.

19. asırda yaşamış Osmanlı âlimlerinden Mehmed Ali Fethî (1804-1857), Eflâtun'un İslâmî ve insanî bakımdan özlü bulduğu bazı öğütlerini, “*Terceme-i Nesâyih-i Eflâtûn-ı İlâhî*” adıyla Türkçeye çevirmiş; bu kitapçık mütercim vefatından yedi yıl sonra Arap harfleriyle bastırılıp yayımlanmıştır. Yazımızın asıl konusunu teşkil eden bu bölümde ilkin mütercim hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş; daha sonra onun söz konusu eseri hem yeni harflere aktarılan aslî hâli, hem de günümüz Türkçesine çevrilmiş şekliyle sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Ali Fethî, Eflâtun, Nesâyih, tercüme, nesir..

THE WORK OF MEHMED ALİ FETHÎ NAMED *TERCEME-İ NESÂYİH-I EFLÂTÛN-I İLÂHÎ*

ABSTRACT

Famous Greek philosopher Plato is a figure who takes an important place not only in the history of philosophy but also in Turkish literature and history of Islamic

¹ Makalenin geliş tarihi: 28.01.2015

Makalenin kabul tarihi: 27.03.2015

mysticism and regarded among popular representatives of mind and wisdom in general. Besides, recollections, references and assertions about Plato seen in either poetic or prose works which our poets and authors have produced for centuries are not homogeneous; they vary. In this study, how the above-mentioned philosopher was received by Turkish scholars, poets and authors will be analyzed by means of examples selected; following the introduction part, a short prose translation produced about some sayings of Plato was introduced and presented.

The nineteenth century Ottoman scholar, Mehmed Ali Fethî (1804-1857) translated some advices of Plato which he found valuable in terms of Islamic and humanistic aspects into Turkish under the name of “Terceme-i Nesâyih-ı Eflâtûn-ı İlâhî”; this booklet was printed and published with Arabic letters posthumously. In this part which constitutes the main issue of our writing, information was given about life and works of translator; then both the original form translated with new letters and the form translated into today's Turkish of the said work were presented.

Keywords: Mehmed Ali Fethî, Platon, Nesâyih, translation, prose.

Giriş

Ünlü Yunan filozofu Eflâtun (427-347), edebiyat tarihimizde akıl ve felsefenin sembol isimleri arasında sayılır; daha ziyade anlayış, bilgi ve bilgelik gibi vasıflarıyla anılır. Biz burada söz konusu filozofun hayatını, eserlerini ve düşüncelerini (Bilgi için: Olguner 1994, 469-476) anlatma yönüne gitmeyecek; edebiyat tarihimizde felsefî bir şahsiyet olarak tuttuğu yeri ve meydana getirdiği tesirleri bazı örnekler vasıtasıyla gösterdikten sonra bilgece sözlerinin bir kısmının Türkçeye tercümesi mahiyetindeki bir kitapçığı tanıtip sunacağız. Çeşitli Türk şair ve yazarlarının eserlerinden nakledeceğimiz numuneler, felsefe tarihinin bu meşhur isminin asırlar boyu nasıl kabul ve tasavvur edildiği konusunda bir fikir verebilecektir.

“Eflâtun” adı, burada sayılmayacak kadar çok manzum veya mensur Türkçe edebî eserde akıl, zekâ, bilgelik ve felsefenin başta gelen timsalleri arasında anılır; ona atfedilen birtakım hikmetli sözler de türlü metinlerde takdirle nakledilir. Onun metafizik, ahlâk ve siyaset gibi konulardaki bir kısım fikirleri İslâm esaslarına uygun bulunduğundan, adına “İlâhî” sıfatının eklendiği görülür. Bazı Müslüman âlim, mutasavvıf, şair ve yazarların eserlerinde “Eflâtûn-ı İlâhî peygamberdi, fakat kavmi onu bilmedi” manasındaki bir hadisin zikredilmesi de bahis konusu itibarın sebepleri arasında sayılabilir. Eflâtun’un edebî eserlerimizde nasıl anıldığı konusunda örnekler verelim şimdi:

Bilindiği gibi “Kâbusnâme”, Keykâvus tarafından Hicrî 475/ Milâdî 1082 yılında Farsça yazılmış mensur bir nasîhat-nâme olup dilimize defalarca tercüme edilmiştir. Bu eseri 14. asırda Türkçeye çeviren Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa’nın tercümesinde Eflâtun’a dair şöyle bir anekdot nakledilir: Bir dostu Eflâtun’u ziyarete gittiğinde sohbet sırasında ona “Bugün filân kişi sizi övdü” demiş. Bunun üzerine Eflâtun ağlamağa başlamış... Arkadaşı hayretle niçin üzüldüğünü sorduğunda, filozof şu manidar cevabı vermiştir: “Acaba benden

hangi yaramaz hareket çıktı ki, o cahilin tabiatına hoş geldi?!” (Doğan, 2011: 129-130).

16. asır Osmanlı şairlerinden Şîrî Alî Bey, bir gazelinin matla‘ beytinde Mecnun’un aşkını kendisine veya kendisi gibi âşıklara söylemesinin, Eflâtun’a felsefe öğretmeye benzeyeceğini belirtir:

“Diñ bize aşkını satmasun iñen Mecnûna

Kim ola hikmeti ta‘lîm ide Eflâtûna” (Latîfî, 2000: 346).

[Mecnuna söyleyin, bize aşkını çok nakletmesin! Felsefeyi Eflâtun’a öğretecek kim olabilir ki?!.]

Bilindiği üzere, methiye yazan divan şairleri, hükümdar, vezir, şeyhülislâm gibi devlet adamlarını överken, memduhlarının meziyetlerini yahut çeşitli vasıflar bakımından üstünlüğünü zaman zaman teşbih, mübalâğa ve mukayeselerle de anlatırlar. Meselâ, 16. asrın tanınmış âlimlerinden ve edebî şahsiyetlerinden Fevrî Efendi (ö. 978/1571), Ali Paşa’ya sunduğu bir kasidesinde, onun ilim ve hikmet nüktelerini bilme yönünden Lokman’a benzer olduğunu, bu sebeple kendisini Aristo ile Eflâtun’a benzetmenin cehalet manasına geldiğini dile getirir. Şaire göre, anılan filozoflardan biri (Aristo) zamanı kadîm kabul eder; birisi de (Eflâtun) hayret ehli, yani şaşırmış vaziyettedir:

“O Lokmân’a şebîh iken nikât-ı ilm ü hikmetde

Aristoyile Eflâtûna benzetmek cehâletdür

Cehâlet olmasun mı kim Aristoyile Eflâtun

Biri dehri kadîm anlar birisi ehl-i hayretdür” (Fevrî, 62b).

Yine 16. asrın oldukça verimli edebî şahsiyetlerinden Nev‘î Yahyâ Efendi (ö. 1007/1599), “*Netâyicü’l-fünûn ve mehâsinü’l-mütûn*” adlı ansiklopedik eserinde, konumuz yönünden hayli alâka çekici bilgiler verir. Nev‘î, “Meşşâî filozoflar peygamberliği inkâr eder” diye kötü zan üzere ısrar edici olmaktan sakınmak gerektiğini, onların kitaplarının peygamberliği isbatla dolu bulunduğunu ileri sürer; buna ilâveten bir “hadis” (?) de nakleder. Yahyâ Efendi’nin anlattığına göre, Hz. Peygamber’in sahabelerinden biri, İskenderiye’ye gidip döndüğünde, adı geçen şehirde şahit olduğu acayip şeylerden bahsederken, “Siyah elbise giyinmiş bir kavim gördüm ki, Eflâtun’u çok anıyorlardı” der. Verilen bu bilgi üzerine bazı sahabeler Eflâtun’a lânet edince, Hz. Peygamber onları öyle söylemekten sakındırıp şöyle buyurur: “Lânet etmeyin! Muhakkak ki Eflâtun peygamberdi, fakat kavmi onu bilmedi.” (Nev‘î Efendi, 1995: 126-127).

Her ne kadar hadis âlimleri bu sözün Hz. Peygamber tarafından söylenişinin sabit olmadığını ifade etmişlerse de başka bazı dinî, tasavvufî, edebî metinlerde de zaman zaman anıldığına rastlanır. Tahminimize göre, Eflâtun’un eserlerinde görülen ve İslâm esaslarına uygun bulunan kısımlar, âlim, şair ve yazarlarımızdan birtakımının ona filozoflar içinde ayrı bir yer

vermesini sağlamış; bu arada naklettiğimiz sözün hadis olabileceği fikrini de desteklemiştir. Meselâ, 1889’da Stockholm şehrinde düzenlenmiş Şarkiyatçılar Kongresine katılan Ahmed Midhat Efendi (1260-1330/1844-1912), o vesileyle yaptığı Avrupa seyahatinin hatıraları mahiyetindeki *Avrupa’da Bir Cevlân* adlı eserinde bu konuda şunları yazar:

“Re’s-i hikmet, Allah korkusudur’ meâlinde olan söz akdem-i hükemâ-yı Yunaniyandan Thalès ve yâhut Solon’a mı hangisine ise birine atfolunduğu hâlde, bizce bu söz hakâyık-ı İslâmiyyeden bir hakikat olarak kabûl olunmuştur. Daha bunun gibi birçok hikmetlerin hükemâ-yı Yunaniye ağzından çıkmış oldukları hâlde, zebân-ı hikmet-beyân-ı İslâmiyândan da sudûr eylemiş olduğunu görmüşümdür. İşte sâbit oluyor ki, bir söz hikmet-i İslâmiyeye muvâfık olduğu hâlde, o sözün kable’l-İslâm dahi bir hikmet-i muhakkaka sûretinde mevcûdiyetinde bizce hiçbir mâni yoktur. ‘Hikmet, Müslimin bir mâl-i zâyi’idir, onu nerede bulursa alır’ kâ’idesi de en ziyâde hükmü câri olan kavâ’id-i İslâmiyyedendir. ‘Eflâtun bir nebî idi. Fakat kavmi bilemedi’ ve yâhut ‘kavmi onu techîl eyledi’ diye bir söz daha mesmûum olmuştur ki, hatâ etmiyorsam, ehâdis-i Nebeviyyeden ve yâhut hiç olmazsa kelâm-ı kibârdan mâdûddur. Demek oluyor ki irşâd-ı benî beşere hizmet eyleyen zevâtın hakîm diye şöhret bulmuş olmaları da nebeviyyetleri ihtimâlini mahva medâr olamıyor.

Yunânîler nezdinde gâlibâ Galien tesmiye olunan Hazret-i Lokmân’ın ve bâ-husûs nezd-i İslâm’da ‘Zülkarneyn’ nâmını alan İskender’in bizce nübüvvet ya velâyetinde ihtilâf edilmiş olup, bâzıları bunlar nebîdir ve bâzıları da velîdir demişlerdir. Elhâsıl biz *Kitâbu’llâh*ın bize kifâyetine kâni’ olmuş bulunduğumuzdan ümem-i sâlîfe ve sâ’ire kitaplarında bizim *Kitâb*’ımıza muvâfık her ne ahkâm varsa, Levh-i Mahfûz-ı ahkemü’l-hâkimînden muktebes olarak tahrîf ve tağyîrden de masûn kalmış ahkâmıdır diye bi’t-telâkkî memnûn oluruz. Bizim *Kitâb*ımıza uymayanlarına gelince, onların da işte zunûn-ı bâtıla-i insâniyye ile her nasılsa hakikat zannolunmuş hatîâtıdan ibâret bulunduğuna hükmeyleyerek onları kabûlden tevakkî ve mücânebet ederiz.” (Ahmed Midhat, 1307: 265-266).

[Günümüz Türkçesiyle: “Hikmetin başı, Allah korkusudur” manasında olan söz, pek eski Yunan filozoflarından Thalès veya Solon’a mı hangisine ise birine isnad edildiği hâlde, bizce bu söz İslâmî hakikatlardan bir hakikat olarak kabul edilmiştir. Daha bunun gibi birçok bilgece sözlerin Yunan filozofları ağzından çıkmış oldukları hâlde, Müslümanların hikmet anlatımlı dilinden de çıkmış olduğunu görmüşümdür. İşte sabit oluyor ki, bir söz İslâmî hikmete uygun olduğu hâlde, o sözün İslâm’dan önce de muhakkak hikmet şeklinde varlığında bizce hiçbir engel yoktur. “Hikmet, müminin kaybolmuş malıdır; onu nerede bulursa alır” kaidesi de en fazla hükmü geçen İslâmî kaidelerdendir. “Eflâtun bir peygamberdi, fakat kavmi bilemedi” veya “kavmi onun cahil olduğunu söyledi” diye bir söz daha işitmişimdir ki, yanılmıyorsam Hz.

Peygamber'e ait hadislerden veya hiç olmazsa büyüklerin kelâmından sayılmıştır. Demek oluyor ki, insanoğullarını irşada hizmet eden zatların filozof diye tanınmış olmaları da peygamberlikleri ihtimalini yok etmeye sebep olamıyor.

Yunanlılar yanında galiba Galien diye adlandırılan Hz. Lokman'ın ve bilhassa Müslümanlar indinde Zülkarneyn adını alan İskender'in bizce peygamberlik veya veliliğinde ihtilâf edilmiş olup bazıları bunlar peygamberdir ve bazıları da velidir demişlerdir. Kısacası, biz *Allah'ın Kitâbının* bize yettiğine kanaat getirmiş bulunduğumuzdan, geçmiş ümmetler ve başkalarının kitaplarında bizim *Kitâb'*ımıza uygun her ne hüküm varsa, hüküm verenlerin en hakîmi olanın Levh-i Mahfûzundan alınmış olarak değiştirme ve başkalaştırmadan de korunmuş hükümlerdir diye kabul etmekle memnun oluruz. Bizim *Kitâb'*ımıza uymayanlarına gelince, onların da işte insanlara ait batıl zanlarla her nasılsa hakikat sanılmış günahlardan ibaret bulunduğuna hükmederek onları kabulden sakınır ve çekiniriz.]

Mizânü'l-hakk fi ihtiyâri'l-ahakk adlı eserinin “Mukaddime” (başlangıç) kısmında İslâm'ın ilk asırlarından kendi zamanına kadar öğretim sahasında aklî ilimlere verilen değişik nisbetlerdeki yerden bahseden Kâtib Çelebi (1017-1067/1609-1657), kendisinin kabiliyetli talebeyi, Sokrat'ın Eflâtun'u heveslendirdiği gibi bu tür bilgileri tahsile teşvik ettiğini anlatır: “...Anları görüp asrımızda bâzı kavâbil hikmet tâlibi olup hakîr dahi esnâ'-i müzâkere ve müdâresede isti'dâd ashâbı talebeyi Sokrat Eflâtun'ı terğib itdüğü gibi hakâyık-ı eşyâ ilmi tahsiline terğib idüp bu risâlede dahi vasıyyet ve cümlesine nasihat içün...” (Kâtib Çelebi, 1286/1870: 9). Burada dikkate değer husus, yazarın aklî ve felsefî bilgileri tahsil ve talim yönünden şahsını Sokrat'a, o ilimleri öğrenmeye istidatlı talebeyi de Eflâtun'a benzetmekte bir mahzur görmeyişi, adı geçen iki filozofu ecebi saymayışıdır.

Herhâlde bu teşbihten daha alâka çekici olan, bazı tasavvufî ve edebî şahsiyetlerin, Eflâtun'u irfan sahibi bir mürşid olarak tasvir etmesidir. Meselâ meşhur mutasavvıf, şair Niyâzî-i Mısrî'nin (1027-1105/1618-1694) hususî hayatına ve tasavvufî dünyasına dair oldukça dikkate şayan bilgiler ihtiva eden “*Hâtıralar*”ında anlattığı bir hikâye, Eflâtun'u bir mürşid hüviyetiyle tasavvur ettiğini göstermektedir. Mısrî'nin naklettiği hikâyeye göre, İskender bir kimseyi hediyelerle Eflâtun'a gönderip onun kendisine şeyh olmasını istemiş; fakat adı geçen hakîm, keşif ve keramet gösterip bu teklifi kabul etmemiş; ancak halife olarak Aristo'yu yollamıştır. (Niyazî-i Mısrî, 2006: 64-65).

Mısrî Efendi'nin anlattığı hadise, Eflâtun'u dünya ehline ve metâna ehemmiyet vermeyen bir zahid ve irfan sahibi bir mürşid olarak aksettiren, başka birçok edebî şahsiyet, onun aklî yönü üzerinde durur. Meselâ, sadece 17. asrın değil, bütün Klâsik Türk edebiyatının en büyük şairlerinden sayılan Nefî (ö. 1044/1635), bir gazelinde okuyucuya “Zamanın Eflâtun'u olsan bile aklınla gururlanma!” tavsiyesinde bulunur:

“Akla mağrûr olma Eflâtûn-ı vakt olsan eğer
Bir edîb-i kâmilî gördükde tıfl-ı mekteb ol” (Nef’î, 1252/1836: 21).

[Eğer yaşadığın çağın Eflâtun’u olsan bile aklınla gururlanma... Bir olgun edîbi görünce, mektep çocuğu gibi (hürmetli ve öğrenmeye istekli) ol!]

18. asır şairlerinden Fennî Mehmed (ö. 1120?/1708?) de “İskender, sed, Eflâtun” gibi birbiriyle alâkalı birkaç ismi bir araya getirerek adı geçen filozofu “hakikat-bîn” (gerçeği gören) sıfatıyla vasıflandırır:

“Sikender-seyr isen de sedd-i nutk it pîş-i kâmilde

Felâtûn-ı hakikat-bîne nakl-i mâcerâ olmaz”² (Sâlim Efendi, 2005: 563; Esrar Dede, 2000: 419). [İskender gibi dünyayı gezip dolaşmış olsan da olgun insanın önünde konuşma yolunu kapa! Çünkü hakikati gören Eflâtun’a macerayı nakletmek olmaz...]

Yine aynı devir şairlerinden Konyalı Nesîb Yûsuf Dede (ö. 1126/1714), kabiliyet olmayınca çalışmanın faydasızlığını ifade eder ve bu fikrini “Ahmaklar, hikmet öğretimiyle Eflâtun olmaz!” diye bir örnekle açıklar:

“Sa’y³ bî-fâ’idedür olmayıcak isti ‘dâd

Eblehân verziş-i hikmetle Felâtûn olmaz” (Hidayetoğlu, 1996: 367)

18. asırda şura tezkiresi yazarlarından Râmiz (1148-1202/1736-1788) *Âdâb-ı Zurafâ*’da Hüsni Paşa adlı veziri överken, onun akıl ve zekâda Eflâtun’un ruhunu kıskandıracak derecede olduğunu söyler: “Müşârün-ileyh ‘akl-ı evvel ve zekâ vü fetânetde intizâm-ı tedâbir-i âsaf-nazîrleri reşk-endâz-ı revân-ı Felâtûn u Dârâ oldukları gibi...” (Erdem, 1994: 73).

“Eflâtun” ismi, edebî şahsiyetlerimize umumiyetle akıl, bilgelik ve felsefeyi andırırsa da bahis konusu filozofun her zaman aynı tarzda hatırlanmadığını, asırlar boyunca farklı şekillerde tasavvur ve tasvir edildiğini belirtmek gerekir. Denebilir ki, mutasavvıf, âlim ve şairlerimiz, Eflâtun’un yaşadığı asır, hüviyeti ve şahsiyeti konusunda birbirinden oldukça farklı fikir ve iddiaları dile getirmişlerdir. Meselâ, “ikinci bin yılın müceddidi” kabul edilen İmâm-ı Rabbânî (971-1034/1564-1624), Müstakimzâde Süleyman Efendi (1131-1202/1719-1788) tarafından Türkçeye çevrilmiş *Mektûbât*’ında yer alan bir mektubunda, Eflâtun’un Hz. İsa ile aynı çağda yaşadığını, fakat nefsinin safasına güvendiği ve peygambere uymaktan kaçındığı için felâkete sürüklendiğini anlatır. (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddîn, 1270/1853: I, 283). Burada Eflâtun’un Milâttan birkaç asır önce yaşadığı yaygın kabulüne aykırı olarak Hz. İsa ile aynı devrin insanı olduğu; üstelik adı geçen peygambere

² Sâlim Efendi, burada Fennî Mehmed’in 1127/ 1715 yılında vefat ettiğini bildirir ve andığımız beytin son kelimesini “düşmez” olarak verir.

³ Bu kelime, atıfta bulunduğumuz doktora tezinde “Sa’y-i” şeklinde okunup yazılmıştır. Biz anılan kelimenin mana gereğince “Sa’y” biçiminde okunup yazılması lâzım geldiği düşüncesindeyiz.

uymayı kabul etmediği ileri sürülmektedir. Bunun zayıf ve anakronik bir fikir olduğunu söylemek mümkündür.

Şair ve yazarlarımızdan bazıları, bahis konusu ünlü filozofu tıp ilminde mütehasıs bir doktor saymış; kimisi küpün içinde yaşayan Diyojen’le karıştırmış; bir kısmı –bazı örneklerini gösterdiğimiz üzere- irfan sahibi bir ermiş, hatta peygamber olarak takdim ederken, başka bir kısmı da bu değerlendirmelerin tam aksine, sırf aklî bilgilerin temsilcisi gibi düşünerek Bâtinî yahut ledünnî ilimden habersiz kabul etmiştir. 17. asrın ikinci ve 18. asrın ilk yarısında yaşamış Mevlevî şairlerden Edirneli Enîs Dede (ö. 1146/1733), çeşitli şekillerdeki manzumelerinde Eflâtun’u, birçok selefi ve halefi gibi, hakikati araştırma konusunda aklî faaliyetin temsilcisi kabul ederken, gönül sırlarını anlamada âciz ve aşkı tatmamış sayar:

“Hayret-fezâ-yı akl-ı Felâtûn-ı pür-safâ

Ahbâba nây-ı sükker ü a ‘dâya sem kalem” (Enîs, 1307: 22).

[Kalem, safa dolu Eflâtun’un aklının hayretini artırır. Dostlara şeker kamışı, düşmanlara zehirdir...]

“Hall-i işkâlinde âciz her Felâtûn-ı hired

Nükte-i ser-beste-i seb ‘a ‘l-mesânîdir gönül” (Enîs, 1307: 44).

[Gönül, Fatiha Suresinin gizli nüktesidir. Eflâtun gibi akıllı kimseler bile onun güçlüğüne çözmede âcizdir...]

“Bir kerre mey-i aşk ile mest olmadı hayfâ

Hüşyâr geçürdi bu kadar ömri Felâtûn” (Enîs, 1307: 49).

[Eflâtun, ne yazık ki bu kadar ömrünü aklı başında geçirdi; bir kere aşk içkisiyle kendinden geçmedi!..]

“Tâlib-i hikmet Felâtûn ‘a Enîsâ sad dirîg

Derd-i aşk-ı hâlet-efzâ ile mümtâz olmadı” (Enîs, 1307: 61).

[Ey Enîs, hikmet isteyen Eflâtun’a yüz yazık!.. Yazık ki, hâl artırıcı aşk derdiyle seçkin olmadı...]

Belirtilen Eflâtun tasavvuru, Niyâzî’nin *Hâturalar*’ında gördüğümüz hikâyenin çizdiği portre ile zıtlık arz etmektedir. Denebilir ki, bu takdim ve tenkitler, Eflâtun gibi felsefecilerle Enîs Dede misali mutasavvıfların Hak ve hakikati arama faaliyetlerinde tuttıkları yolun ve benimsedikleri ilmin farklı oluşundan ileri gelmektedir. Nitekim 18. asır âlim, mutasavvıf ve şairlerinden Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (1117-1197/1705-1782) *Makâmât-ı Hamîdiyye Şerhi*’nde Allah’ı bilmenin ya “istidlâl” (delil getirme) bilgisiyle yahut keşif ve riyazetlerle olacağını, istidlâl sahiplerinin de iki kısma ayrıldığını, istidlâl ve delilleri Hz. Peygamber’in hadisine uygun bulunan gruba “mütekellimîn” (kelâm âlimleri, kelâmcılar) dendiğini anlatır. İkinci grup, istidlâl ve delilleri Hz. Peygamber’in hadisine uygun olmayanlardır ki, onlara “Meşşâî filozoflar” denir. Meşşâî filozoflar, Aristo ve ona tâbi olanlardan ibarettir. Salâhaddîn-i Uşşâkî’ye göre, Allah’ı bilmeyi, riyazetler yoluyla elde eden keşif ve riyazet sahipleri de iki kısımdır: Biri, riyazet ve amelleri, kanun koyanın, yani Allah ve

peygamberinin kelâmına, pek nurlu İslâm dinine uygun olanlar grubudur ki, bu bölüğe “sufiler” (tasavvuf ehli) denir. İkincisi, riyazetleri kanun koyucunun sözüne ve çok parlak İslâm dinine uygun olmayanların teşkil ettiği gruptur. “İşrâkıyyûn” adı verilen bu topluluk mensupları, Eflâtun ve Aristo’dan başka onun öğrencilerinden ibarettir. (Akkuş, 1998: 54-55).

Nâbî Efendi’nin (1052-1124/1642-1712) “*Hayrî-nâme*” adlı nasihatnamesinde hikmet ve tıbbın gerekliliği bahsinde yer alan bir beyit, Eflâtun’u aynı zamanda tabip olarak kabul ettiğini düşündürmektedir. Şair, zamanenin hekim geçinen sahte doktorlarından bahsederken, onların birkaç tabiplik sözü kaptığını ve kendilerini Eflâtun’un nakdi yaptığını söyler:

“*Bir nice harf-ı tabâbet kapmış*

Kendüyi nakd-ı Felâtûn yapmış” (Kaplan, 2008: 307).

Bazı şairlerimizin Eflâtun’la Diyojen’i birbirine karıştırmış olduğuna işaret etmiştik. Bu konuda birkaç örnek vermek gerekirse, şunlar gösterilebilir: Refî-i Âmidî (1169-1231/1756-1816), 1205/1790-91 yılında tamamladığı *Cân ü Cânân* adlı mesnevisinde, “Sıfat-ı Zen-i Câdû”yu tasvir ederken, dünyanın o küpe binen koca karısının çok Eflâtun’u küpünün içine koyduğunu söyler:

“*Dehrin o acûz-ı hum-süvârı*

Hem kâfirenin de nâ-bekârı

Koydı küpi içre çok Felâtûn

Tîz-âb ile hep eritdi mel’ûn” (Refî-i Âmidî, 2000: 220).

Keçecizâde İzzet Molla (1200-1245/1785-1829) da bir gazelinin matla’ beytinde Eflâtun’u “hum-nişîn”, yani küpte oturan diye vasıflandırır:

“*Birdir bu bezmgâh-ı hamâkatde ân ü in*

Destî kıran deliyle Felâtûn-ı hum-nişîn” (Keçecizâde İzzet, 1255/1840: 133). [Bu ahmaklık meclisinde bu destî kıran deliyle şu küpte oturan Eflâtun birdir...]

Batı tesirinde gelişen yeni Türk edebiyatı tarihinde tenkit türündeki eserleriyle de tanınan Nâmık Kemâl (1256-1306/1840-1888), İrfan Paşa’ya yazdığı mektupta, onun bir beytinde Eflâtun’u küp içinde yaşamış göstermesinin tarih bakımından yanlışlığını belirtir ve Yunan filozoflarından küpte oturanın Diyojen olduğunu anlatır:

“Edebîyât-ı kadîmece bu hilâf-ı kâ’ide tasarruflar yalnız bir lafza münhasır kalmıyor, fennen ve târihen bâhirûl’l-butlân olan birtakım akâyid-i sahîfeyi dahi mazmûn nâmiyle vezin ve kâfiye tahtına idhâl ediyoruz da bir mârifet yapmış gibi meydana koyuyoruz!

Meselâ eser-i hâme-i garâyib-nümâ-yı devletleri olan

Akl ü idrâkini görseydi eger Eflâtûn

Şerm ile olmuş idi gûşe-i humda pinhân

Hüsn-i tedbîrine olsaydı Aristo vâkîf

Asra mirsâd-ı tahassürle olurdu nigerân

beyitlerinde olduğu gibi ki hükemâ-yı Yunandan hum-nişîn olan Eflâtun değil, Diyojen'dir. (...)" (Kemâl, 1297/1880: 203-204).

[Günümüz Türkçesiyle: Eski edebiyatça bu kaideye aykırı tasarruflar yalnız bir kelimeye has kalmıyor; ilim ve tarih bakımından yanlışlığı açık olan birtakım zayıf inançları da "mazmun" (ima yoluyla söylenmiş manalı, nükteli söz) adıyla vezin ve kafiye altına sokuyoruz da bir hüner yapmış gibi meydana koyuyoruz! Meselâ, değerli şahsınızın garip şeyler gösterici kaleminin eseri olan (...) "Eğer Eflâtun, onun akıl ve anlayışını görseydi, utançla küp köşesinde gizlenirdi. Aristo, onun idaresinin güzelliğini bilseydi, asra hasret gözetleme yerinden bakıcı olurdu" beyitlerinde olduğu gibi ki, Yunan filozoflarından küpte oturan Eflâtun değil, Diyojen'dir.]

Tanzimat devrinin meşhur şair ve yazarlarından Ziyâ Paşa (1245-1297/1829-1880), "gördüm" redifli gazelinde, Bâb-ı Âlî denilen şifa yerinde kendisinin de bulunduğunu ve orada Eflâtun'u beğenmeyen çok divaneler gördüğünü söyler:

"*Bulundum ben dahi dârü'ş-şifâ-yı Bâb-ı Âlî'de*

Felâtûnu beğenmez anda çok dîvâneler gördüm" (Ziyâ Paşa: 1342/1924: 203).

Denebilir ki, söz konusu ettiğimiz hükümler, doğrudan doğruya Eflâtun'un hayatını araştırma, eserlerini okuma ve şahsiyetini derinlemesine inceleme sonucunda şahsen verilmiş olmaktan ziyade, akıl ve felsefe konusundaki şöhretinin nesilden nesle bir rivayet halinde aktarılmasının mahsulüdür. Hatta Eflâtun'u sadece kalıplaşmış bir isim olarak anan şair ve yazarlarımızın değil, Fârâbî gibi onun eserleri hakkında bilgi veren ilim adamlarımızın dahi bir hayli eksikleri, yanlışları ve karıştırmaları görülür. (Bu konuda bir örnek için bk. Olguner, 1986: 113-122).

Edebiyat tarihimizde Eflâtun'un sadece şahsiyetinden, akıllı, bilge ve kâmil insan oluşundan bahsedilmez; aynı zamanda nasihatname, siyasetname gibi çeşitli konulara dair telif veya tercüme edilen eserlerde yeri geldikçe bazı sözleri de nakledilir. Ahmedî'nin *İskender-nâmesi* (Akdoğan, 2000: 98-102)⁴, Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâmesi* (Ceyhan, 1997: 269, 531, 922, 940, 969-70 vb.), Sinan Paşa'nın *Maârif-nâmesi* (Sinan Paşa, 2013: 398-412), Cinânî'nin *Cilâü'l-kulûb'u* (Cinânî, 1990: 98), ünlü filozofun bazı sözlerinin beğenilerek anıldığı edebî eserlerimizden sadece birkaçıdır. *Mecmûa-i Fünûn*'da diğer birtakım Yunan filozofları arasında Eflâtun'un hayatını da yazan Münîf Paşa (1246?-1328/1830?-1910), anılan biyografinin sonunda onun bazı güzel sözlerinin tercümesine de yer vermiştir. (Münîf, 1283?/ 1867?: 250-253). 19. asrın tanınmış şair ve yazarlarından Muallim Nâcî (1266-1310/1850-1893) de *Mecmûa-i Muallim*'de [*Uyûnü'l-enbâ fi*] *Tabakâti'l-etebbâ* adlı Arapça eserden

⁴ Ankara Millî Kütüphane yazmaları arasında "*Nasihat-ı Eflâtun*" adıyla kayıtlı bulunan metin (06 Mil Yz A 5252, vr. 191b-192b) de -mukayese sonucunda anladığımızı göre-Ahmedî'ye ait *İskendernâmenin* işaret ettiğimiz beyitlerinin ayrıca yazılmış şeklidir.

naklen Eflâtun'a ait bazı veciz sözleri mensur olarak Türkçe'ye çevirmiştir. (Muallim Nâcî, 1305/1888: 94-95).

Edebiyat tarihimizde “*Tercüme-i Nesâyih-ı Eflâtûn*” (Nuruosmaniye Ktp. nr. 3742) gibi bütünüyle Eflâtun'un sözlerinin tercümesinden ibaret eserlere de rastlanır.⁵ İşte yazımızın asıl konusunu teşkil eden “*Terceme-i Nesâyih-ı Eflâtûn-ı İlâhî*” isimli kitapçık da Eflâtun'a ait bazı güzel sözlerin Türkçeye çevrilmesinden meydana gelen bir eserdir. Bu Arap harfleriyle basılmış metni tanıtmaya geçmeden önce, mütercim Mehmed Alî Fethî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Mehmed Ali Fethî Kimdir?

19. asır Osmanlı âlim, mutasavvıf, şair ve yazarlarından biri olan Mehmed Alî Fethî, 1219/1804 yılında, bugün Bulgaristan sınırları içindeki Ruscuk'ta doğdu. Eserlerinde “seyyid” olduğunu bildiren Mehmed Alî Fethî'nin babasının adı, Osman'dır. Bundan dolayı Mehmed Alî, memleketinde “Osman Beyzâde” diye tanındı. Gençliğinde yüksek (İslâmî) ilimleri tahsil etmek için Edirne'ye geldi ve bu şehirde uzun zaman ikamet etti. 1239/1824 senesinde, yirmi yaşında İstanbul'a giden Alî Fethî, bir müddet Dersâdet'te ilim öğretimiyle vakit geçirdi. Onun bu sıralarda, Aksaray Sinekli Bakkal'da “Kuşadalı Tekkesi” adıyla bilinen dergâhta tasavvufî faaliyetlerle meşgul Kuşadalı İbrâhim Halvetî'ye (1188-1262/1774-1846) intisap ettiği anlaşılmaktadır.

İbrâhim Halvetî, Seyyid Ali Efendi'ye yazdığı mektuplarda “Faziletlü, mahabbetlü ve mezîd inâyetlü veled-i mânevîm es-Seyyid Ali Efendi hazretleri” gibi övgü ve sevgi belirtici sözlerle hitap etmekte (Öztürk, 1982: 132, 133, 144, 148 vb.); tasavvufî konularda tavsiyelerde bulunmakta; bazen onun rüyalarını da tabir etmektedir. Kuşadalı, Ali Fethî'ye gönderdiği mektuplarda zaman zaman muhatabının eşi gibi aile fertlerine de selâmlarını iletmiş; hanımının ibadet niyetiyle neler okuması ve hangi bilgileri edinmesi gerektiği hususunda yol göstermiştir. (Öztürk, 1982: 178).

1245/1829 yılında Ruscuk'a dönen Alî Fethî, memleketinde bir müddet mektep hocalığı yaptı. 1251/1835'de yeniden İstanbul'a geldi. Burada müderris olarak birkaç sene ilim öğretimiyle uğraştı. 1255/1840 yılında açılan Mekteb-i Maârif-i Adliye muallimliğine tayin edildi. Aynı yıl, “Huzur Dersleri”ne muhatap olarak katılan Alî Fethî Efendi'nin bu vazifesi, 1271/ 1855 yılına kadar devam etti. 1263/1847'de bazı sebeplerden dolayı hocalık memuriyetini bırakıp Fâtih Câmii'nde tefsir dersleri vermeye başladı. 1266/1851 senesi sonlarında

⁵ Bu eserde Eflâtun'un bazı sözleri önce “Ve kâle Eflâtûn” başlığı altında Arapça tercümesiyle verilmiş; sonra nesirle Türkçeye çevrilmiştir. Sonundaki kayda göre metnin yazılışı Hicrî 968 (Milâdî 1560-61) yılında tamamlanmıştır. Fakat bu senenin tercüme mi, yoksa istinsah zamanını mı belirttiği, bahis konusu nüshadan kesin olarak anlaşılamıyor.

Meclis-i Maârif-i Umûmiye, bir yıl sonra ise Encümen-i Dâniş azası arasına katıldı. Anılan akademik encümen azalığına seçilmesine bir teşekkür ifadesi olarak 1268/ 1852'de “*İlm-i Tabakât-ı Arz*” adlı eseri Arapça'dan Türkçeye çevirdi.

Alî Fethî Efendi, sultanın buyruğu üzerine, 1267-1271/1851-55 yılları arasında, İstanbul'daki vakıf kütüphanelerinde karışık hâlde bulunan kitapların isimlerini, yazarlarını, hangi dilde yazıldıklarını ve hangi ilim dallarına ait olduklarını tesbite gayret etti. Dört yıl süren çalışması sonucunda “*el-Âsâru'l-aliyye fî Hazâ'ini'l-kütübi'l-Osmâniyye*” adlı eserini meydana getirdi. Padişaha sunduğu bu çalışmanın karşılığında terfi ettirilip ihsana nail olan Alî Fethî Efendi, takriben bir sene sonra, 1272 (1856) yılında Halep mollalığına tayin edildi.

Devrinin tanınmış ilim adamlarından ve faziletli kişilerinden olan Mehmed Alî Fethî, 22 Rebülevvel 1274/ 10 Kasım 1857 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Eyüp'te Mihrişâh Vâlide Sultan haziresinde gömüldü.

Mehmed Alî Fethî, sadece zahirî ilimleri tahsil etmek ve öğretmekle yetinmemiş, tasavvufu da fiilen alâkadar olmuş bir kişidir. Rusçuklu Alî Fethî, Kuşadalı'nın zamanımıza ulaşan mektuplarından anlaşıldığına göre, onun en fazla mektup yazdığı müridi ve zikir telkin etmekle vazifelendirdiği kişilerdendir. Şiir ve nesirdeki maharetiyle çeşitli ilim dallarına ait vukufu, çağdaşları tarafından övülerek anlatılan Mehmed Alî Fethî'nin hilye, hadis ve vecize tercümeleri, ayrıca bibliyografya ve jeoloji konusunda eserleri vardır. Şiirlerinde “Fethî” ve “Alî” mahlaslarını ayrı ayrı veya aynı manzumesinde birlikte kullanmıştır.

Mehmed Alî Fethî'nin eserlerinden birkaçı basılabilmiş; diğerleri ise el yazması hâlinde kalmıştır. Basılmış eserleri şöyle sıralanabilir:

1. *İlm-i Tabakât-ı Arz*, Dârü't-tibâati'l-âmire, İstanbul 1269/1853, XV+142 s.

Fransız jeologlarından Nérée Boubée'nin 1833'te Paris'te yayımladığı *Géologie Populaire à la Portée de Tout le Monde Appliquée à l'Agriculture et à l'Industrie* (Ziraat ve Sanayiye Uygulamalı, Herkesin Ulaşabileceği Popüler Jeoloji) adlı Fransızca eser, önce Arapçaya tercüme edilerek Bulak'ta basılmış; daha sonra bu Arapça tercüme, Mehmed Alî Fethî tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

2. *Terceme-i Kelâm-ı Erba'in-i Hazret-i 'Aliyyü'l-Murtazâ*, (Beyoğlu Kışlak-ı Hümâyûnu Litografyası, 1276/1859; *Reşehât-ı 'Aynü'l-hayât*'ın son birkaç sayfasının kenarında tekrar yayımlanmıştır: Ali Safî, 1291/1874: 518-525). Hz. Ali sözleri arasından seçilmiş kırk bir vecizenin nesirle Türkçeye tercümesinden ve yarısının kısaca şerhinden ibaret bir kitapçıktır. Bu metin, Âdem Ceyhan tarafından yeni harflere ve günümüz Türkçesine çevrilerek bir incelemeyle yayınlanmıştır. (Ceyhan, 2011: 11-42).

3. Terceme-i Nesâyih-ı Eflâtûn-ı İlâhî, (İstihkâm Alayı Litografya destgâhı, 1280/1864). Ünlü Yunan filozofu Eflâtûn'un (m.ö. 427-347) bazı veciz sözlerinin Türkçe'ye tercümesinden ibaret, sekiz sayfalık bir kitapçıktır. Yazımızın asıl konusunu teşkil eden bu metni daha genişçe tanıtip inceleyecek ve sunacağız.

Basılmamış eserleri:

1. Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye (Hilye-i Sultânî),

Müellif, bu eserini 1256/1840'ta yazmaya başlamış ve 1259/ 1843 yılında tamamlamıştır. Kısaca "*Hilye-i Sultânî*" olarak anılan kitabın Alî Fethî Efendi tarafından konan adı, "*Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye*"dir. İçinde yer yer manzum parçalar da bulunan, Türkçe mensur bir eserdir. 12 bapтан ibaret eserde, hem Hz. Peygamber'in doğumuna, hem de fizikî yapısına ait konular hakkında bilgi verilmektedir. Hüseyin Şıra, yüksek lisans çalışmasında bu eserin müellif hattı nüshasına dayanan metnini vermiştir.

2. el-Âsâru'l-aliyye fî Hazâ'ini'l-kütübi'l-Osmâniyye- (Nüshaları: Beyazıt Devlet Ktp. Nu. 5092-5093; TTK Ktp. Y 1002, 1032). Daha önce ifade edildiği gibi, İstanbul vakıf kütüphanelerinin isimlerini ve cetvellerini içine alan bir eserdir.

3. Risâle-i Feyz-i Fezâ'il ve Nûr-ı Nevâfil, (Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 2218; Mısır Millî Ktp. Mantıkî Türkî Tal'at, nr. 61; Berlin Devlet Ktp. Ms. or. oct. 2061).

Bir mukaddime, bir bap ve bir hatime üzerine düzenlenmiştir. Eserinin başlangıcında beş vakit namazın faziletlerinden bahseden yazar, müteakip fasıllarda nafîle ibadetlerin hikmetini anlatmaya geçmektedir.

4. Risâle-i Sermâye-i Necât li Kesbi Merâbihü'd-derecât, (Bir nüshası: Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, nr. 3076).

Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ* adlı eserinin 1. Kısım 2. Bâb 24. Faslıının sonunda yer alan hadisin (İbrâhîm Hanîf, 1314/ 1896: 368-369) tercüme ve şerhidir. Hz. Peygamber'in sünneti konusunda Hz. Ali'den rivayet edilen bu hadis şu mealdedir: "Marifet sermayem, akıl dinimin aslı, sevgi esasım, şevk bineğim, Allah'ı anmak dostum, emniyet hazinem, hüzn yoldaşım, ilim silâhım, sabır hırcam, rıza ganimetim, acz övüncüm, zühd mesleğim, yakîn (sağlam bilgi) kuvvetim, doğruluk şefaatchim, taat (ibadet) yeterliğim, cihad ahlâkım ve gözümün nuru namazdır." Sonundaki kayıttan mütercimnin eserini temize çekme işini 1263 Zilka'desinin ilk cumasında (15 Ekim 1847 tarihinde) tamamladığı anlaşılmaktadır.

5. Risâle-i Hayrû'l-hasen li vusûli mehâsini el-müsteşârü mü'temen, (İstanbul Üniversitesi Ktp. Nadir Eserler Bölümü, nr. 6656).

Mukaddime, dört fasıl ve hatimedden ibaret olan eserde aklın fazileti, mahiyeti, artması ve eksilmesi gibi konular üzerinde durulmakta; "İstîşare

edilen, güvenilir” mealindeki hadisin senedi, manası, vürüd (söyleniş) sebebi hakkında bilgi verilmekte; bu arada istişarenin faydalarından bahsedilmektedir. *İlm-i Tabakât-ı Arz* adlı eserinin baş tarafında yer alan tercüme sebebinden, mütercim bu kitabını 1269/1852 yılından önce telif ettiği anlaşılmaktadır.

“*Terceme-i Nesâyih-i Eflâtûn-ı İlâhî*”

Mütercim, sözlerine asırlar boyu telif veya tercüme edilen hemen bütün Müslüman eserlerinde olduğu gibi, besmeleyle başlamakta; Allah’a hamd, Onun güzel ahlâkı şahsında toplayan sevgili elçisi Hz. Muhammed’e, Hz. Peygamber’in bütün ailesinin fertlerine ve arkadaşlarına dua ve selâmdan sonra kitapçığının konusuna gelmektedir. Buradan anlaşıldığına göre, Seyyid Mehmed Alî, herkes için pek gerekli olan, Hz. Muhammed’in övülmeye değer ahlâkını ve insanlığın beğenilen davranışlarının asıllarını içine alıcı mahiyette bazı nasihatlar okumuştur. Bunlar, meşhur filozof Eflâtûn-ı İlâhî’nin, güzellikleri ihtiva eden birtakım kısa ve faydalı öğütlerinden ibarettir. Alî Fethî Efendi, insanlara faydalı olsun diye bu nasihatları Türkçeye çevirmek, bastırıp bütün şehirlere yaymak istemiştir.

Mütercim, bu takdimden sonra Eflâtûn’un çoğu birer, ikişer cümleden meydana gelen kısa nasihatlarını tercümeyle başlar. Rahatlıkla denebilir ki, öğütlerin hemen hemen hepsi İslâm esaslarına, *Kur’ân* ayetlerine ve Hz. Peygamber’in hadislerine uygundur. Esasen mütercim de kısa önsözünde bu nasihatların herkes için pek lüzumlu, Hz. Peygamber’in övülmeye lâyık ahlâkının ve insanlığın beğenilen hareketlerinin asıllarını içine alıcı mahiyette olduğu manasındaki değerlendirmesini biraz önce nakletmiştik. Ancak Alî Fethî Efendi, “...Eflâtûn-ı İlâhî’nin muhtasar ve müfid nesâyih-i mehâsin-muhtevîsini...” diyerek Eflâtûn’a ait gösterdiği bu nasihatları nereden aldığını, hangi dilden ve hangi kitaptan çevirdiğini bildirmemiştir. Eflâtûn’a birtakım eserlerin nisbet edildiği, bunların bir kısmının sahih (otantik), bir kısmının da vesikaya dayanmadığından güvenilir (apokrif) kabul edildiği malûmdur. (Filozofların eserlerinden seçilmiş veciz sözleri derleyen bazı kitaplar hk. bilgi için bk. Kaya, 1987: 248-254).

Tahminimize göre, Alî Fethî Efendi, meşhur filozofa ait diye nakledilen bazı nasihatları Arapça yahut Farsça bir kitapta görmüş veya müstakil olarak ihtiva eden bir eserden okumuş; bizzat anlattığı üzere, Türk diline tercüme edip yayma isteği duymuştur. Biz, mütercim metninin kaynağını araştırırken, Nasîrüddîn-i Tûsî’nin (ö. 672/1274) meşhur *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı Farsça eserinin sonunda Eflâtûn’a atfen bazı tavsiyeleri naklettiğini öğrendik. Müellifin bildirdiğine göre, herkesin faydasına olan bu sözler, Eflâtûn’un öğrencisi Aristo’ya vasiyetlerinden ibarettir. *Ahlâk-ı Nâsırî*’nin Üçüncü Makalesinin Sekizinci Faslındaki “Bütün Fasıllar İçin Faydalı Olan Eflâtûn’un Vasiyetleri”yle (Nasîreddin Tûsî, 2005: 332-335) Mehmed Alî Fethî’nin söz konusu tercümesindeki nasihatları mukayese edince, çevrilen sözlerin çoğunun

ortak olduğunu gördük ve eserini neşrettiğimiz mütercimim, adı geçen ahlâk kitabından faydalanmış olabileceğine hükmettik.

Klâsik Fars edebiyatında konumuzla dolaylı olarak alâkalı sayılabilecek başka bir eser, bu teorik ve ideal esasların cemiyetin üst ve alt tabakalarında pratikte nasıl tatbik edildiğini gösteren ironik bir metindir: Ubeyd-i Zâkânî (ö. 772/1370'ten önce), 750/1349 yılında yazdığı *Sad Pend* adlı eserinde, Nasîrüddîn'in derlediği Eflâtun'un sözleri ile Enûşirevân'ın *Pendnâmesine* benzer tarzda, fakat o ahlâkî ve felsefî öğütlerin zıddı mahiyetinde olduğundan "nakîza" denebilecek tavsiyelerde bulunur. Sosyal hiciv gayesi güden ve Türk halk edebiyatındaki "ters öğüt" destanlarını⁶ andıran bu eserden, birkaç nükteli cümle sunmak isteriz:

"(...) Gönüllere ağır gelmemek ve insanların, sebepsiz yere sizden incinmemesi için, tahammül edebildiğiniz kadar, hak sözü söylemeyiniz.

Büyükler (yöneticiler) nezdinde, üstün olmak ve ömrünüzden yarar sağlamak için maskaralığı, kavatlığı, çalgıcılığı, gammazlığı, yalan yere şahitliği; dini, dünyaya satmayı ve nimete nankörlüğü meslek edininiz. (...)

Özgürce yaşayabilmek için, kendinizi ün ve nam bağından soyutlayınız. (...) Şehirlilerden doğruluk, adâlet ve Müslümanlık beklemeyiniz." (Çiftçi, 2002: 311-312).

Acı tecrübelerin mahsulü olduğu anlaşılan bu kara mizah türünden ters öğütleri bir tarafa bırakıp bilgece tavsiyeleri taşıyan ciddî metnimize dönersek... Mehmed Alî Fethî'nin "Hz. Peygambere ait övülmeye değer

⁶ Bu tür manzumeler için bir örnek olmak üzere Yusufelili Huzûrî'nin (Ali Coşkun, 1886?-1951) –bir mısraında Eflâtun adının da geçtiği- Ters Öğüt destanından birkaç dörtlük naklediyoruz:

"Bir nasihatım var zamana uygun
Tut sözümü yattıkça yat uyanma,
Meşhur bir kelâmdır 'Sen kazan sen ye'
El için yok yere ateşe yanma. (...)

Kaynağın tut varsan suyun bendine
Zira herkes pesent ede fendine
Öz aklın yetişir kendi kendine
Eflâtun da görsen aklın beğenme. (...)

Yanında saklama nâmus, gayret, ar
Bilcümle mekrûhu eyle ihtiyâr
Meyhâne dibinde seccâdeyi sar
Safâsı olmayan yerde dolanma

HUZÛRÎ neylersin dünyâ rif'atin
Kesme doğruluktan meyl ü rağbetin
Cenâb-ı Mevlâdan iste izzetin

Her şaşkın sözünü duyup bulanma." (Hikmet Dizdaroğlu, *Yusufelili Ali Huzûrî Coşkun, Hayatı- Şahsiyeti- Şiirleri*, Ulus Basımevi, Ankara 1949, c. 1, s. 63-65).

ahlâkın esaslarını içine alıcı” düşüncesiyle ondan asırlar önce yaşamış bir Yunan filozofunun nasihatlarını çevirmesi, “tarihe aykırı” yahut “anakronik” diye itiraz ve tenkide uğrayabilir belki... Ancak yazarın Hz. Ali’ye nisbet edilen kırk sözün tercümesi konusundaki eserinde “Hikmet müminin yitiğidir. Nifak ehlinde olsa bile hikmeti al!” manasındaki vecizeyi “Mesâil-i hikemiyye gümkerde-i mü’min-i muvahhid olduğu, umûr-ı bedîhiyyededir. Emir böyle ise, zâyi eylediğin cevher-i hikmet, zebân-ı ashâb-ı nifâk ve dest-i erbâb-ı dalâletde dahi bulunur ise, ahz ü istihsâline mübâderet eyle demektir”⁷ (Seyyid Muhammed Alî Fethî, 1276/1859: 5) şeklinde tercüme ve şerh ettiği hatırlanırsa, bilgeliğe ait şeyleri nereden ve kimden olursa olsun nakilde tereddüd etmeyeceği anlaşılabilir. Mütercimim, Hz. Ali vecizeleri arasından “Sözü söyleyen zâta bakma, kendi sıfâtı olan söze bak!” manasındaki cümleyi de kırk söz tercümesine aldığı (Seyyid Muhammed Alî Fethî, 1276/1859: 7) ifade edilirse, söyleyenden çok, söylenen sözü önemseydiği rahatlıkla ileri sürülebilir. Başka bir ifadeyle, Alî Fethî Efendi, çevirdiği bilgece sözlerin Eflâtun’a ait olup olmasını, kaynağını bahse değer bir mesele olarak görmemiş; Hz. Peygamber’in övülen ahlâkına, öğrettiği esaslara ve insanlığın beğenilen davranışlarına uygunluğunu daha mühim bularak takdirle belirtmiştir.

Mütercimim, Hz. Peygamber’in övülen ahlâkının esaslarını ve özünü içine alıcı olarak sadece Eflâtun’un birtakım sözlerini dilimize çevirmekle kalmadığı, bazı hadislerin tercüme ve şerhi mahiyetinde eserler de meydana getirdiğini evvelce ifade etmiştik. İslâm tarih ve kültüründe Eflâtun’un hayli itibarlı sayılabilecek bir yerinin ve mühim tesirlerinin olduğu üzerinde de durmuştuk. Adlarını andıklarımız gibi bazı şair ve yazarlarımızın Eflâtun misali filozofların eserlerinden tercümelere bulunması ve güzel sözlerini yeri geldikçe ictibas etmeleri, edebiyat tarihimizde zaman zaman rastlanan felsefe aleyhtarlığının mutlak olmadığını, edebî şahsiyetlerimizin İslâm ve ahlâk esaslarına aykırı fikirler taşımayan bilgilerden faydalanmakta bir mahzur görmediklerini de isbat eder. Mütercimim, Eflâtun’u “İlâhî” sıfatıyla vasıflandırması, muhtemelen andığımız hadisten haberdar olduğunu ve ona işaret ettiğini düşündürmektedir. Elimizde bulunan diğer eserlerinden İslâm esaslarına ve Hz. Peygamber’in talimatına bağlı, dindar bir şahsiyet olduğu anlaşılan Mehmed Alî Fethî, Eflâtun’a nisbet edilen sözler içinden okuyanları iyiliklere özendirici ve kötülüklerden, hatalı davranışlardan sakındırıcı mahiyetteki vecizeleri seçip çevirmiştir. Kitapçıkta yer verilen öğütlerin tamamına emir kipiyle hitabî bir üslûp hâkim olup muhatap ikinci teklik şahıstır. Muhtemelen Eflâtun’un değişik eserlerinden seçilip derlenmiş veya ona mâl edilmiş olan bu özlü sözler, hayata ve beşerî münasebetlere dair çeşitli

⁷ Günümüz Türçesiyle: “Hikmet meseleleri, Allah’ın birliğine inananın kaybettiği şey olduğu, açıkça belli işlerdendir. İş, buyruk böyle ise, kaybettiğin hikmet cevheri, nifak sahiplerinin dilinde ve sapıkların elinde dahi bulunursa, onu almaya ve elde etmeye giriş!..” demektir.

konularla alâkalı bilgece tavsiyeleri ihtiva eder. Eflâtun'a ait olduğu kabul edilen eserlerde onun bütün kâinatın yaratıcısı tek bir Tanrı ile beraber –her ne kadar farklı manada da olsa- “tanrılar”a bağlı veya saygılı görünmesi (Bu konuda bilgi için, Olguner, 1994: 471), sunduğumuz tavsiyelerin İslâmî süzgeçten geçirilmiş olduğunu düşündürmektedir. Bu öğütlerin her hâl ü kârda insanî ve İslâmî bakımdan değerli, insanları iyiliklere özendirici yönde olduğu muhakkaktır.

Biz önce eserin yeni harflere çevirdiğimiz aslını, onun ardından günümüz okuyucuları tarafından kolayca anlaşılabilmesini temin etmek için zamanımız Türkçesine aktardığımız metnini sunacağız. Arap harfli basmada bulunmayan sıra numaraları ve noktalama işaretleri tarafımızdan ilâve edilmiştir.

[s. 1] İşbu *Tercüme-i Nesâyih-ı Eflâtûn-ı İlâhî*, sâye-i mârifet-vâye-i hazret-i şâhânedede İstihkâm Alayı Litografya destgâhlarında tab‘ ve temsîl olunmuştur. Fî Şa‘bân Sene 1280 [Ocak 1864].

[s. 2]

Terceme-i Nesâyih-ı Eflâtûn-ı İlâhî

Bî’smi’llâhî’r-rahmâni’r-rahîm

Azamet-i kibriyâ sâhibi olan Rabbimiz Teâlâ ve tekaddes hazretlerine hamd ü senâlar, mekârim-i ahlâkî câmi‘ habîb-i ekremi Hazret-i Muhammed Mustafâ’ya ve bi’l-cümle âl ve ashâb-ı mehâsin-ârâlarına sad-hezâr salât ü selâm ve bî-şumâr dürüd u duâdan sonra, mâlûm ola ki, cümleye elzem olan ahlâk-ı hamîde-i Muhammediye ve etvâr-ı pesendîde-i beşeriyyenin usûl ve hulâsasını hâvî Eflâtûn-ı İlâhî’nin muhtasar ve müfid nesâyih-ı mehâsin-muhtevîsini bu abd-i dâî es-Seyyid Muhammed Alî Fethî bin Osmân bin Ahmed bin Muslih [s. 3] üddîn er-Ruscukî, nef’an li’l-ibâd, lisân-ı Türkîye tercüme ederek tab‘ ve temsîl ile neşr-i kâffe-i bilâd olunmasını istihsân edip şürû‘ u ibtidâ eyledim. Mina’llâhî’t-tevfîk ve’l-inâye, fi’l-bidâye ve’n-nihâye.

[1] Evvelâ Mâbûdunu bil ve hakkını hıfz eyle; bâdehu kasd ve himmetini tâlîm ve taallüme kasr u hasr eyle.

[2] Ehl-i ilmi ilminin çokluğuyla tecrübe eyleme, belki şer ve fesâddan ictinâb edip ahlâk-ı hamîde ile ittisâfî husûslarına dikkat ve nazar eyle.

[3] Fâ’idesi az vakitte zâ’il olacak şeyi Hak Teâlâ hazretlerinden isteme; hemân bâkiyât-ı sâlihât iste.

[4] Şerlerin sebepleri çokdur; basîret üzre ol; esbâb-ı şerre teşebbüs eyleme.

[5] Yakînen bil ki, Hak Teâlâ’nın kuluna verdiği derd ve belâ, gazabından nâşî degildir, belki te’dîb ü terbiyeye mebnîdir.

[6] Her ahşâm üç şey ile nefsinin muhâsebe etmedikçe uykuya yatma: Evvelki düşün ki, ol gün senden hatâ sâdır oldu mu? İkinci, hayrât u hasenâtndan bir şeyi meydâna getirdin mi? Üçüncü, hayır amel işlemek [s. 4] mümkün iken

kusûr ve tekâsülün sebebiyle fevt oldu mu ve hayât bulup âleme gelmezden evvel ne idin, öldükden sonra ne olacaksın? Bunu dahi eyüce fikr eyle...

[7] Hiç bir kimseyi incitme. Zîrâ dünyâ bir karâr üzre durmaz; sonra şeâmetini görürsün...

[8] Her şeyin sonundan gâfil olarak mezellet ü hakâretten kendüyi sakınmayan, bedbaht olduğunu bil.

[9] Me'mûriyetinden hâric olan işe karışma.

[10] Muhtâc ve müstehak olanlara hayr ile yardım eyle; onların tarafından recâ ve niyâz olunmağa bırakma.

[11] Dünyânın lezzetiyle mesrûr olup musîbetleriye gamnâk olanları hükemâdan sayma!

[12] Dâimâ mevte zikr eyle, geçmişlerden ibret al.

[13] Bir kişinin denâ'et ve alçaklığını sözü çok söyleyişinden bil.

[14] Âkıl ve kâmil ol; sana bir şey sorulmadıkça, sakın haber vermeğe kalkışma.

[15] Kimseye şer iş kasd eyleme. Zîrâ bir kişiye şer murâd eden, ol şerri ibtidâ kendisi kabûl etmiş olur ve döne dolaşa kendi başına gelir.

[16] Evvel ve âhir fâide ve zararını birçok [s. 5] düşünmedikçe, bir sözü lisâna getirme.

[17] Herkese muhabbet eyle ve cümlelerin hakkında hayırhâh ol.

[18] Bugün sana muhtâc olan fakîrin hâcetini tîz bitir, yarına bırakma.

Beyt: Yarına salma fakîrin kârın/ Ne bilürsün nice olur yarın?

[19] Giriştâr-ı derd ü belâ olanlara elden geldiği kadar yardım eyle.

[20] Tîz darılıp pek gazaba gelenlerden olma.

[21] İki hasmın murâdını eyüce anlamadıkça, aralarında hükm eyleme ve hikem-i kavliye râzı olup kalma, belki hikem-i fi'lisini icrâ edip hakîm-i sahîh olmağa sa'y ü gayret eyle. Zîrâ hikmet-i kavliyye bu cihânda kalır; seninle bile gidecek hikmet-i fi'liyedir.

[22] Lezzet-i âhîret için zahmet çekersen, zahmet gider, lezzet kalır. Eğer dünyâ lezzeti için isyân edersen, lezzet gider, mihnet ve ukûbet kalır...

[23] Her işi eyüce düşün de ona göre işle. Söz ve sohbetden kalıp kabir gûşesinde gizleneceğin zamânı unutma...

[24] Bu gün kimseyi incitme, yarın kimseden incinmeyesin ve şüphesiz bir yere varırsın, onda pâdişâh ile [s. 6] kul berâber tutulur. Öyle ise tekebbürü şimdi terk eyle. Dâimâ tedârik üzre bulun. Zîrâ ne vakit yola gidileceği gizlidir. Haydi denildikde hâzır bulunasın...

[25] Ve mâlûmun olsun ki, Hak Teâlâ'nın kullarına ihsân buyurduğu ni'metlerinde[n] ilm-i celîl-i hikmet, azîm atıyye ve büyük ni'mettir.

[26] Sana eyülik edenlere mükâfât eyle, kemlik edenleri afv eyle.

[27] Her devrin ve her zamânın ahvâline uyar işi bil, ona göre hareket eyle. Hayr işi şer işe âlet eyleme.

[28] Gelip geçecek zevk ve meserret için dâimî hüzn ve mazarrata bâis olacak işde bulunma.

[29] Hikmete muhabbet ve hükemâ sözün dinlemeğe gayret eyle; erâzil ü edânî sohbetine kulak verme.

[30] Hevâ-yı nefsi terk eyle. Cümlelerin makbûlü olan âdâb-ı haseneyi elden bırakma; sonra sana “edeşsiz” demesinler.

[31] Her işde ağır davran; vakt ü zamânı gelmedikce bir işe başlama.

[32] Meşgûl olacağı işde ve her hâlde Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlak’dan feyz ve tevfiğ u nusret ü inâyet [s. 7] niyâz eylemekden bir ân hâlî olma.

[33] Zenginliğe dayanma. Züğürtlük ve yâhûd başka bir cihetden aşırı elem ve keder ve ziyâde sıkındıya düçâr olduğun vakitte sabır ve tahammül eyleyip kimseye acz ve ihtiyâc gösterme.

[34] Dost ile muâmeleni mecâlis ve mehâkime muhtâc olunmayacak sûretde eyle; düşmen ile işini mürâfaa ve muhâkemeye muhtâc olunur ise de gâlib geleceğın sûretde tut.

[35] Kimseye zarar ve sakâmet ve eğrilik ile hıyânet itme.

[36] Alçak gönüllü ol; herkese merâtibince tevâzu‘ eyle.

[37] Sana tevâzu‘ eyleyip boyun eğeni tahkîr edip çiğnemeğe kalkışma. Zîrâ der-akab emr ber-akis olup ayağı altında kalırsın...

[38] Beşeriyet hasebiyle nâ-marzî bir iş senden sudûr eder ise, nefsinin levmi edip “Kader böyle imiş” yâhûd “filân sebep oldu” diyerek üzerinden atmağa çalışma. İhvânından sâdir olur ise, levmi [s. 8] ü tâyîb etmeyip terahhum ve şefkat yüzünü tut.

[39] Batâlet ü tekâsüle mesrûr u şâd olma.

[40] Tâli‘ ve bahta i‘timâd etme. Hayır işden peşimân olma. Hiç bir kimse ile muhâsime ve mücâdele edip itişme.

[41] Sîret-i adle mülâzım ol; kesb-i hayra müdâvim ol; herkese ihsân eyle, celb-i hüsnâ ve ziyâdeye yol bul.

Temme bi-‘avni’llâh.

Eflâtûn-ı İlâhî Nasihatlarının Tercümesi (Günümüz Türkçesiyle)

Rahman ve Rahîm Allah’ın adıyla (başlarım),

Ululuk ve azamet sahibi, yüce ve mukaddes Rabbimiz hazretlerine hamd ve övgüler, iyi ahlâkı kendisinde toplayan en büyük sevgili(elçi)si Hazret-i Muhammed Mustafaya, onun bütün ailesine ve güzelliklerle süslenen sahabelerine yüz bin dua ve selâm, sayısız övgü ve duadan sonra, bilinmiş olsun ki, herkese pek gerekli olan Hz. Muhammed’in övülmüş huylarını ve insanî beğenilmiş hareketlerin asıllarını ve özünü içine alan Eflâtûn-ı İlâhî’nin kısa ve faydalı güzellikleri ihtiva edici nasihatlarını, bu dua eden kul Seyyid Mehmed Alî Fethî bin Osman bin Ahmed bin Muslih [s. 3] üddîn er-Ruscukî, kulların istifadesi için Türk diline tercüme ederek basmakla bütün beldelere yayılmasını güzel görüp başladım. Başlangıçta ve sonuçta başarı ve yardım, Allah’tandır.

[1] İlk önce ibadet edilen Rabbini bil ve Onun hakkını hatırdada tut; ondan sonra niyet ve gayretini öğretmeye ve öğrenmeye has kıl, ayır.

[2] İlim sahiplerini ilminin çokluğuyla deneme; olabilir ki kötülük ve bozukluktan kaçınıp övülen ahlâkla vasıflanması konularına dikkat et, bak!

[3] Faydası az zamanda geçip gidecek şeyi yüce Allah hazretlerinden isteme; her zaman dine uygun hareketleri, kalıcı iyilikleri iste.

[4] Kötülüklerin sebepleri çoktur, basiret üzere ol (anlayışlı ve geleceği düşünerek hareket et); kötülük sebeplerine yapışma.

[5] Şüphesiz bil ki, yüce Allah'ın kuluna verdiği dert ve belâ, gazabından dolayı değildir, belki edeplendirmek ve terbiye etmek içindir.

[6] Her akşam üç şeyle kendini hesaba çekmedikçe uykuya yatma: İlk olarak düşün ki, o gün senden bir hata çıktı mı? İkincisi, iyilik ve güzelliklerden bir şeyi meydana getirdin mi? Üçüncüsü, hayır amel işlemek [s. 4] mümkünken kusur ve tembelliğin sebebiyle elden kaçtı mı ve hayat bulup dünyaya gelmeden önce neydin, öldükten sonra ne olacaksın?.. Bunu da iyice düşün...

[7] Hiç bir kimseyi icitme. Çünkü dünya bir değişmez hâl üzere sabit durmaz; sonra kötülük ve uğursuzluğunu görürsün...

[8] Her şeyin sonundan habersiz olarak alçaklık ve itibarsızlıktan kendisini sakınmayan kimsenin bedbaht olduğunu bil.

[9] Vazifen dışında olan işe karışma.

[10] Muhtaç ve hak etmiş olanlara iyilikle yardım et; onların tarafından isteme ve yalvarmaya bırakma.

[11] Dünyanın lezzetiyle sevinip belâlarıyla kederli olanları hikmet (akıl, bilgelik) sahiplerinden sayma!

[12] Her zaman ölümü hatırla, an; geçmişlerden ibret al.

[13] Bir kişinin alçaklığını, sözü çok söyleyişinden bil.

[14] Akıllı ve olgun ol; sana bir şey sorulmadıkça, sakın haber vermeğe kalkışma.

[15] Kimseye kötülük etmeyi isteme, tasarlama. Çünkü bir kişiye kötülük isteyen, o kötülüğü önce kendisi kabul etmiş olur ve döne dolaşa kendi başına gelir.

[16] Başta ve sonda fayda ve zararını çok [s. 5] düşünmedikçe, bir sözü söyleme.

[17] Herkese dostluk et ve herkesin hakkında iyilik isteyen ol.

[18] Bugün sana muhtaç olan fakirin ihtiyacını çabuk yerine getir, yarına bırakma. Beyit:

Yarına salma fakîrin kârın/ Ne bilirsin nice olur yarın? [Yoksulun işini yarına bırakma! Yarının nasıl olacağını ne bileceksin?!.]

[19] Dert ve belâyâ tutulmuş olanlara elden geldiği kadar yardım et.

[20] Çabuk darılıp çok öfkeye kapılanlardan olma.

[21] İki zıt tarafın maksudını iyice anlamadıkça, aralarında hüküm verme ve sözlü hikmetlere razı olup kalma, belki fiilî hikmetleri (güzel ahlâkı)

yerine getirip gerçek hikmet (akıl, ilim ve bilgelik) sahibi olmaya çalış! Çünkü sözlü felsefe bu dünyada kalır; seninle birlikte gidecek fiilî hikmettir (ahlâk, fazilettir).

[22] Ahiret lezzeti için zahmet çekersen, zahmet gider, lezzet kalır. Eğer dünya zevki için günah işlersen, zevk gider, zahmet ve ceza kalır...

[23] Her işi iyice düşün de ona göre işle. Söz ve sohbetten kalıp kabir köşesinde gizleneceğin zamanı unutma.

[24] Bugün kimseyi incitme ki yarın kimseden incinmeyesin ve şüphesiz öyle bir yere varırsın orada padişahla [s. 6] köle beraber tutulur. Öyle ise büyükmeyi şimdi bırak! Her zaman hazırlık üzere bulun. Çünkü ne zaman yola gidileceği gizlidir. “Haydi!..” denildiğinde hazır bulunmalısın...

[25] Ve bilmiş ol ki, yüce Allah’ın kullarına ihsan buyurduğu nimetlerinden yüce hikmet (akıl ve bilgelik) ilmi, büyük ihsan ve büyük nimettir.

[26] Sana iyilik edenlere iyilikle karşılık ver, kötülük edenleri affet.

[27] Her devrin ve her zamanın hâllerine uyan işi bil; ona göre hareket et. İyi işi kötü işe alet etme.

[28] Gelip geçecek zevk ve sevinç için devamlı keder ve zarara sebep olacak işte bulunma.

[29] Hikmeti sev ve hikmet (akıl, ilim ve bilgelik) sahiplerinin sözünü dinlemeğe gayret et; rezil ve alçakların sohbetine kulak verme.

[30] Nefsin (günah olan) isteklerini terk et. Herkes tarafından beğenilen güzel edepleri elden bırakma; sonra sana “edepsiz” demesinler.

[31] Her işte acelesiz, basiretli davran; vakit ve zamanı gelmedikçe bir işe başlama.

[32] Meşgul olacağın işte ve her hâlde çok feyiz ve bereket veren yüce Allah’tan bolluk, uygun kılma, galibiyet ve yardım [s. 7] dilemekten bir an boş olma.

[33] Zenginliğe güvenme. Fakirlik ve yahut başka bir yönden aşırı acı, keder ve fazla sıkıntıya müptelâ olduğun zamanda sabır ve tahammül edip kimseye güçsüzlük ve ihtiyaç gösterme.

[34] Dostla muameleni meclis ve mahkemelere muhtaç olunmayacak şekilde et; düşmanla işini kanun önünde duruşma ve muhakemeye muhtaç olunursa da galip geleceğin şekilde tut.

[35] Kimseye zarar ve ziyan verme; eğrilik ile hainlik etme!

[36] Alçak gönüllü ol; herkese karşı derecelerine göre alçak gönüllü ol!

[37] Sana alçak gönüllü davranıp boyun eğeni hor görüp çiğnemeğe kalkışma. Çünkü hemen iş tersine dönüp onun ayağı altında kalırsın...

[38] İnsanlık dolayısıyla makbul olmayan bir iş senden çıkarsa, kendini kınayıp “Kader böyleymiş” veya “Filân sebep oldu” diyerek (mesuliyeti) üzerinden atmağa çalışma! Kardeşlerinden, sadık dostlarından meydana gelirse, kınamayıp [s. 8] ve ayıplamayıp merhamet ve şefkat yönünü tut.

[39] İşsizlik ve tembelliğe sevinme ve memnun olma.

[40] Talih ve bahta güvenme. İyi işten pişman olma. Hiç bir kimse ile düşman olup çekişme ve mücadele edip itişme.

[41] Adalet ahlâk ve gidişine sıkı sıkıya bağlan; iyilik işlemeye devam et; herkese bağıştta bulun (iyi davran), güzel ameli kendi tarafına çekmeye ve fazlasına yol bul.

Allah'ın yardımıyla tamamlandı.

KAYNAKLAR

AKDOĞAN, Yaşar (2000), *İskendername'den Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

AKKUŞ, Mehmet (1998), *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*. Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Millî Eğitim Basımevi.

Ali Safi (1291/1874), *Reşehât-ı 'Aynü'l-hayât*, Sarıgez (?) Taş destgâhı.

AZAMAT, Nihat (2002), "Kuşadalı İbrâhim Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C. 26, s. 468-470.

_____ (1984), "Yaşar Nuri Öztürk: Kuşadalı İbrahim Halveti. Hayatı, Düşünceleri, Mektupları, İstanbul, 1982, XV+ 301 sahife", *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul, s. 323-335.

Bağdatlı İsmail Paşa (1955), haz. İbnülemin Mahmud Kemal- Avni Aktuç, *Hediyetü'l-'ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, İstanbul.

BİRİNCİ, Ali (1999), "Mehmed Ali Fethi (Ruşçuklu)", *Yapıtları ve Yaşamlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 2, s. 104-105.

Bursalı Mehmed Tâhir (1324/1908), *Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, Keşişyan Matbaası, İzmir.

Bursalı Mehmed Tâhir (1333/1915), *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, C. 1.

CEYHAN, Âdem (1997), *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâmesi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, C. 2.

_____ (2011), "Mehmed Ali Fethî'nin Hz. Ali'den Kırk Söz Tercümesi: Terceme-i Kelâm-ı Erba'în-i Hazret-i 'Aliyyü'l-Murtazâ", *Sûfî Araştırmaları- Sufî Studies*, İzmir, C. 2, S. 3 Kış, s. 11-42.

_____ (2006), *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara.

Cinânî (1990), *Cilâü'l-kulûb* (Giriş- İnceleme- Metin Sözlük), haz. Mustafa Özkan, İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul.

ÇİFTÇİ, Hasan (2002), *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

DİZDAROĞLU, Hikmet (1949), *Yusufelili Ali Huzûrî Coşkun, Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri*, Ulus Basımevi, Ankara.

DOĞAN, Enfel (2011), *Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme Tercümesi*, Metin-Sözlük- Dizin- Notlar- Tıpkıbasım, Mavi Yay., İstanbul.

Enîs Receb Dede (1307/1889-90), *Dîvân-ı Hazret-i Enîs Dede Efendi*, Taşbasması.

ERDEM, Sadık (1994), *Râmiz ve Âdâb-ı Zuraîfâ'sı*, AKM Yay., Ankara.

ERGİN, Osman (1937), *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve kütüphanesi*, Bozkurt Basımevi, İstanbul.

Esrar Dede (2000), *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, AKM Yay., Ankara:

Fatîn Dâvud (1271/1855), *Hâtimetü'l-eş'âr*, İstanbul.

Fevrî, *Dîvân-ı Fevrî*, Tokap Sarayı Müzesi Ktp. Revan, nr. 763.

HİDAYETOĞLU, Ahmet Selahattin (1996), “Nesîb Dede Hayâtı, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi*, Konya.

İbnülemin Mahmut Kemal (1988), *Son Asır Türk Şairleri*, (3. bs.), Dergah Yay., İstanbul, C. 1.

İbrâhîm Hanîf (1314/ 1896), *Şifâ'-i Şerîf Tercümesi*, Cemâl Efendi Matbaası, İstanbul.

Kâtib Çelebi, (1286/1870), *Mizânü'l-hakk fî ihtiyârî'l-ahakk*, İstanbul, 2. bs. Ali Rızâ Efendi Matbaası.

KAYA, Mahmut (1987), “Muhtaru'l-hikem ve Mahasinu'l-Kelim'de Aristoteles'e İsnad Edilen Hikmetli Sözler ve Bunların Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, Sayı 26, s. 247-296.

Keçecizade İzzet (1255/1840), *Dîvân-ı İzzet*, Bulak.

Kemâl (1297/1880), “Kemâl Bey'in İrfan Paşa'ya Mektûbu”, *Mecmûa-i Ebü'z-Ziyâ*, 15 Zilhicce (18 Kasım), nr. 7, s. 193-209.

Latîfî (2000), *Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım, AKM Yay., Ankara.

LEVEND, Agâh Sırrı (1964), “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1963*, Ankara, s. 89-115.

Mahmud Cevad İbn eş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûyye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrâatı*, İstanbul 1338 (a.g.e., haz. Taceddin Kayaoğlu, Ankara 2001).

Mehmed Süreyyâ (1315/1898), *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, C. 4.

Muallim Nâcî (1305/1888), “Müstefiz”, *Mecmûa-i Muallim*, 9 Receb (21 Mart), Sayı 24, s. 94-95.

Münîf, “Târîh-i Hükemâ-yı Yunan Eflâtûn” (Ramazan 1283?/Ocak 1867?), *Mecmûa-i Fünûn*, nr. 42, s. 241-253.

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddîn (1270/ 1853), *Tercüme-i Mektûbât*, nşr. el-Hâcc Ali Rızâ, İstanbul.

Nâbî (2008), *Hayriyye-i Nâbî*, haz. Mahmut Kaplan, AKM Yay., Ankara.

Nasîreddin Tûsî (2005), *Ahlâk-ı Nâsırî*, Farsça'dan Azerbaycan Türkçesine çev. Rahim Sultanov, Türkiye Türkçesine aktaranlar: A. Vahap Taştan, Habil Nazlıgül, Fevr Yay., Ankara.

Nev'î Efendi (1995), *İlimlerin Özü- Netâyic el-Fünûn*, haz. Ömer Tolgay, İnsan Yay., İstanbul.

Nef'î (1252/1836), *Dîvân-ı Nef'î*, Bulak.

Niyazî-i Mısrî (2006), *Niyazî-i Mısrî'nin Hatıraları*, haz. Halil Çeçen, Dergâh Yay., İstanbul.

OLGUNER, Fahrettin (1994), "Eflâtun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 10, s. 469-476.

OLGUNER, Fahrettin (1986), "Batı ve İslâm Dünyâsında Eflâtun Kanunları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, Sayı 6, s. 113-122.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (1982), *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrâhim Halvetî*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul.

Refî-i Âmidî (2000), *Cân u Cânân*, haz. Nihat Öztoprak, Türk Gençlik Vakfı, İstanbul.

Sâlim Efendi (2005), *Tezkiretü's-şu'arâ*, haz. Adnan İnce, AKM Yay., Ankara.

Sinan Paşa (2013), *Maârif-nâme- Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı*, haz. Mertol Tulum, AKM Yay., Ankara.

Şemseddîn Sâmî (1314/1896), *Kâmûsü'l-a'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, C. 5.

ŞENGÖR, Celâl A. M., (2009-10), "Osmanlı'nın İlk Jeoloji Kitabı ve Osmanlı'da jeolojinin Durumu Hakkında Öğrettikleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XI/1-2, İstanbul, s. 119-158.

ŞIRA, Hüseyin (2008), "Rusçuklu Ali Fethi Efendi, Hayatı, Eserleri ve Hilyesi", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi*, İstanbul.

Tercüme-i Nesâyah-ı Eflâtûn, Nuruosmaniye Ktp. nr. 3742.

TÖKEL, Dursun Ali (2000), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar-Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yay., Ankara.

Ziyâ Paşa (1342/1924), *Külliyât-ı Ziyâ Paşa*, Nazm Kısmı, haz. Süleyman Nazîf, Yeni Matbaa, İstanbul.